

проблеми, у забезпеченні міського населення та промислових новобудов. Проте розгорнути сповна млинарські операції споживчій кооперації заважала регламентація з боку держави, а також нестабільність ситуації на хлібозаготівельному ринку і збільшення експорту збіжжя за кордон.

Нині за законодавчої підтримки держави та власної господарської ініціативи споживча кооперація могла б більш повно реалізувати свій потенціал з метою забезпечення якісними продуктами харчування громадян. Створення ряду переробних підприємств у сільській місцевості та в районних центрах певною мірою може сприяти вирішенню проблеми безробіття, розширенню експорту, заохоченню виробників сільськогосподарської продукції. Відтак є сенс у подальшому дослідженні історичного досвіду господарювання організацій споживчої кооперації в умовах ринкової економіки з метою його творчого використання.

1. Литвак М. Состояние арендной промышленности Украины в 1924–25 гг. и перспективы ее развития // *Хозяйство Украины*. – 1926. – № 7.
2. Векслерчик С. Текущие вопросы кооперативной промышленности и промышленного строительства / С. Векслерчик // *Кооперативне будівництво*. – 1927. – № 5.
3. Бурштейн Е. Продукция кооперативной промышленности за 1924–25 хозяйственный год / Е. Бурштейн // *Кооперативный бюллетень*. – 1926. – № 6.
4. Свищев Ф.И. Итоги и перспективы развития потребительской кооперации / Ф.И. Свищев // *Хозяйство Украины*. – 1927. – № 1.
5. Золотарев А.О. Контрольные цифры украинской промышленности / А.О. Золотарев // *Хозяйство Украины*. – 1926. – № 8–9.
6. Бенчин Л.М. Промышленность и промышленное строительство по плану на 1926–27 год / Л.М. Бенчин // *Хозяйство Украины*. – 1927. – № 2.
7. Урнов В. Потребительская кооперация в хлебом деле / В. Урнов. – М.: Центросоюз, 1927.
8. Грінберг Є. Про млини споживкооперації УСРР / Є. Грінберг // *Кооперативне будівництво*. – 1928. – № 20.
9. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. – Нью-Йорк, 1964.
10. Історія споживчої кооперації України [М.В. Аліман, С.Г. Бабенко, С.Д. Гелей та інші]. – Львів, 1996.
11. Гетьман Г.А. Кооперативная торговля: развитие, проблемы, перспективы (по материалам Украинской ССР) / Г.А. Гетьман. – Харьков, 1985.
12. Пиріг О.А. НЕП: більшовицька політика імпровізації / О.А. Пиріг. – К., 2001.
13. Лантух В.В. Становление и развитие торговли на Украине в 1921 – 1932 гг. / В.В. Лантух – Харьков, 1992.
14. Голець В.В. Кооперация і неп (20-ті роки ХХ ст.) / Голець В.В.– Чернігів: Просвіта, 2006.
15. Золотарев А.О. Контрольные цифры украинской промышленности / А.О. Золотарев // *Хозяйство Украины*. – 1926. – № 8 – 9.
16. Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК: В 2-х томах. – Т.1. (1918 –19410.– К., 1976.
17. Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО). – Ф. Р-2178. – Оп. 1. – Спр. 1.
18. ДАПО. – Ф. Р-2178. – Оп. 1. – Спр. 3.
19. Десята Рада сесії Вукопспілки // *Кооперативный бюллетень*. – 1926. – № 31.

20. Кооперативні елеватори // *Кооперативне будівництво*. – 1927. – № 19.
21. Пивоваров Л. Об элеваторном хозяйстве потребительской кооперации на Украине / Л. Пивоваров // *Кооперативный бюллетень*. – 1926. – № 37.
22. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 296. – Оп. 2. – Спр. 1372.
23. Київський Центральний робітничий кооператив „Соробкон». Звіт за 1927/28 господарський рік. – К., 1929.
24. Збірник узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. – 1928. – № 17.
25. Промисловість споживкооперації УСРР 1928–29 року. Числові показники // *Кооперативне будівництво*. – 1928. – № 22.

І.В. Пятницькова

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ КООПЕРАТИВНИХ ТОВАРИСТВ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ У КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Кооперація на Півдні України зародилася у кінці 60-х рр. ХІХ ст. На початок 1917 р. вона перетворилася на масштабний громадський рух. На цей час у регіоні діяло близько двох тисяч кооперативних організацій. Це були споживчі, ощадно-позичкові, кредитні, сільськогосподарські товариства та громади, різного напрямку діяльності артілі, а також кооперативні союзи. Участь у їхній роботі брало більше третини всього населення Катеринославської, Херсонської, Таврійської губерній [1].

Окрім фінансової та культурно-просвітницької діяльності кооперативи регіону займалися благодійністю. Незважаючи на важливість та позитивне значення цього аспекту діяльності товариств, до цього часу він як на державному, так і на регіональному рівні залишається не дослідженим. Поодинокі згадки про здійснення благодійних заходів окремими південноукраїнськими товариствами можна знайти у праці дослідника початку ХХ ст. В.Ф. Тотоміанса [2]. Побіжно факти матеріальної допомоги робітничих кооперативів регіону своїм членам знайшли відображення в працях радянських вчених А.І. Прийменка [3] і К.Є. Балдіна [4]. Проте ця фрагментарна інформація не дає повної уяви про благодійну діяльність південноукраїнських кооперативів та її значення у житті населення регіону в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Мета статті полягає у висвітленні на основі комплексного аналізу джерел та літератури благодійної діяльності південноукраїнських кооперативів у кінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Південноукраїнські кооперативи благодійною діяльністю почали займатися у кінці ХІХ ст. Саме з цього часу для них почався новий етап розвитку, який характеризувався збільшенням кількості товариств та нарощенням їх капіталів. Це дало змогу кооперативам розширити спектр діяльності, зайнятися благодійністю.

Для надання своїм членам у разі потреби матеріальної допомоги кооперативи відкривали спеціальні каси взаємодопомоги та похоронні каси. Вони створювалися за рахунок щорічних відрахувань із чистого прибутку товариств та внесків самих

членів. У разі потреби кожен з них міг звернутися за матеріальною допомогою до каси, розмір наданої суми залежав від терміну членства у кооперативі. Такі каси мали споживче товариство „Робочий труд”, що діяв в пос. Юзівка, кооператив при Щербинівському родовищі [4, 387, 389], Луганське товариство „Робітник”. Останнім з прибутків за 1913 р. до каси взаємодопомоги було перераховано 164,65 крб. [5, 287]. За даними анкети кооперативної виставки у 1912 р., 48 вітчизняних кредитних кооперативів мали товариства взаємодопомоги, 113 – похоронні каси. Переважна більшість цих закладів діяли саме на Півдні України [6, 108].

Кооперативи не залишалися байдужими до загальних проблем населення. Так, під час економічної кризи 1900 – 1903 рр. споживчі товариства Юзівки, Катеринослава, Миколаєва, Маріуполя відкривали для робітників ідальні з низькими цінами, організовували безкоштовні обіди, надавали матеріальну допомогу звільненим [3, 64].

Товариства також допомагали постраждалим від голоду, війни інших регіонів. Так, Полтавський [7, 21] та Конисько-Роздольський кооперативи, що діяли на Херсонщині, відраховували кошти населенню Самарщини, постраждалому від неврожаю [8, 38]. Споживчий кооператив Північного родовища для населення Сербії і Польщі, яке потерпало від війни, по жертвував 100 крб. [4, 385].

Значні кошти кооперативи відраховували на розвиток освіти, допомагали учням та студентам, які були дітьми їх членів або просто здібними до науки особами. Вагомий внесок у розвиток місцевої освіти зробило Андріївське ощадно-позичкове товариство Таврійської губернії на чолі з Е.А. Іванченком. За матеріальної допомоги земства у 1909 р. ним було побудовано змішану прогімназію, і в подальшому кооператив відраховував кошти на діяльність цього закладу. За 1910 р. ним було виплачено 220 крб. стипендій школярам [2, 335].

Костянтинівське кредитне товариство Бердянського повіту також зробило багато для просвітництва. Воно організувало у своєму приміщенні народні читання. У якості допомоги видало 4 тис. крб. учням і дітям своїх членів, які навчалися. За власний кошт утримувало двох дівчат у школі ткачів. Влаштувало в 15 школах свята з висадженням дерев [2, 335].

Інші кооперативи також долучалися до розвитку освіти в регіоні. На роботу народних університетів кошти відраховували Одеське товариство „Суспільна користь”, Катеринославський кооператив „Робітник” [9, 382]. Перше на відкриття навчального закладу в Одесі пожертвувало значну суму грошей, а саме 500 крб. [10, 9]. Товариства при родовищах Кривого Рогу та споживчі кооперативи Верхньодніпровського повіту відраховували кошти на відкриття місцевих гімназій [4, 383]. А Єнакіївське споживче товариство в 1912 р. у місцевому комерційному училищі відкрило 15 стипендій для дітей найбідніших своїх членів [11, 34].

Кооперативні товариства також підтримували створення різних суспільно-корисних закладів у регіоні. Зокрема, Калинівське кредитне товариство на Херсонщині з чистого прибутку відраховувало кошти на відкриття поштового відділу, лікарні, ветеринарно-фельдшерського пункту [12, 24]. А Костянтинівський кредитний кооператив

Бердянського повіту відзначався тим, що забезпечив 11 сіл ліхтарями вартістю по 100 крб. кожен [2, 335].

Споживчі та кредитні товариства Південної України підтримували і менш розвинуту в регіоні сільськогосподарську кооперацію. Окремі з них, зокрема Стельське Маріупольського повіту [13, 21] та Андріївське Бердянського, мали спеціальні комітети, які займалися пропагуванням серед населення ідей сільськогосподарської кооперації, приймали участь в організації громад та товариств, надавали їм консультативну і матеріальну допомогу [2, 335].

Окремо слід зупинитися на кооперативній допомозі російській армії та родинам мобілізованих у період Першої світової війни. З перших її днів центральні кооперативні органи, Петроградський комітет сільських, ощадно-позичкових і промислових товариств, Московський союз споживчих товариств, Народний Банк звернулися з закликом підтримати країну у скрутний час, розширити посередницькі операції для забезпечення армії сільськогосподарською продукцією, надати допомогу родинам мобілізованих. Цими ж установами започатковувався спеціальний фонд для надання допомоги жертвам війни, з початковим капіталом у 20 тис. крб., кошти до нього могло перерахувати кожне окреме товариство [14, 4 – 5].

У відповідь на ці заклики та об’єктивні потреби того часу південноукраїнські кооперативи, перш за все кредитні та сільськогосподарські, активно залучалися до посередницьких операцій з закупки у населення на потреби армії сільськогосподарських продуктів. Окрім пшениці, муки, жита, вівса, товариства постачали армії і інші предмети. Зокрема, Олександрівське та Гуляйпольське ощадно-позичкові кооперативи відправили для фронтників 2 тисячі пар чобіт [15, 16]. Одеське кооперативне товариство „Снаряд” виготовляло для артилерійського відомства снаряди. А нараховані на паї членів відсотки відшкодовували на користь постраждалих у війні [16, 41]. Жеребецьке ощадно-позичкове товариство Катеринославської губернії навіть заснувало комітет для надання допомоги запасним нижчим чинам, які приймали участь у війні [17, 423].

Значну увагу південноукраїнські товариства приділяли допомозі родинам мобілізованих членів. Вона проявлялась у різних формах. Так, Ставищинське ощадно-позичкове товариство Херсонської губернії здійснювало грошові виплати таким родинам [18, 458], а радою Мелітопольського союзу закладів мілкого кредиту було прийняте рішення про надання такої категорії населення допомоги у збиранні та обробці врожаю [19, 26].

Таким чином, благодійністю південноукраїнські кооперативи почали займатися з кінця XIX ст. Проте, існуючі джерела свідчать, що активізація цього напрямку діяльності спостерігалася лише на початку другого десятиліття XX ст. Здебільшого благодійною справою займалися споживчі та кредитні кооперативи регіону, оскільки мали для цього більше фінансових можливостей ніж сільськогосподарські громади, товариства та артілі. Благодійна діяльність південноукраїнських кооперативів мала вагоме значення. Завдяки їх матеріальній підтримці в регіоні з’явилися нові навчальні заклади, лікарні, ветеринарні пункти, сільськогосподарські кооперативи тощо. Багато дітей із бідних родин

отримали можливість здобути освіту. Суттєвою була допомога кооперативних товариств армії та родинам мобілізованих членів.

Слід зазначити, що вивчення благодійної діяльності кооперативних товариств на Півдні України у кінці XIX – на початку XX ст. не вичерпується запропонованою публікацією. Серед перспектив дослідження можна назвати виявлення нових напрямів благодійності товариств, вивчення ставлення влади, населення до цієї справи.

1. Підраховано автором за: Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 206. – Оп. 1. – Спр. 213.; Сборник статистико-экономических сведений по сельскому хозяйству России и иностранных государств. – Пг., 1917.; Рашин А.Г. Население России за 100 лет (1811 – 1913 гг.). Статистический очерк / А.Г. Рашин. – М., 1956.
2. Тотомианц В.Ф. Кооперация в русской деревне / В.Ф.Тотомианц. – М., 1912.
3. Прийменко А.И. Легальные организации Юга России / А.И. Прийменко. – М., 1977.
4. Балдин К.Е. Рабочая потребительская кооперация в России 1861 – февраль 1917 гг. Перечень организаций / К.Е. Балдин. – М., 1990.
5. Луганское общество потребителей // Союз Потребителей. – 1914. – № 9.
6. Л. В-ной. Наша кредитная кооперация по киевской анкете // Вестник кооперации. – 1914. – № 6 – 7.
7. Хроніка // Наша кооперация. – № 2. – 1914.
8. Державний архів Херсонської області. – Ф. 197. – Оп. 1. – Спр. 1.
9. Справочная книга для сельских товариществ / [сост. А.Н. Анциферов, К.С. Ашин и др.]. – Х., 1913.
10. Отчет общества потребителей „Общественная польза” в г. Одесса за 1916 г. – Одесса, 1917.
11. Фрометт Б. Культурно-общественная роль кооперативов деревни // Вестник кооперации. – 1911. – № 9.
12. Хроника // Наша кооперация. – 1914. – № 5.
13. Гульський К. Село Стылы Мариупольского уезда Екатеринославской губернии // Потребитель. – 1915. – № 4.
14. Кооперативным товариществам и обществам // Вестник кооперации. – 1914. – № 6 – 7.
15. Доклады Первому совещанию представителей кооперативов Александровского уезда и членов сельско-хозяйственного совета при Александровской уездной земской управе. – Александровск, 1916.
16. Центральний державний історичний архів у м. Києві. – Ф. 385. – Оп. 2. – Спр. 139.
17. Кооперативная хроника // Южный кооператор. – 1914. – № 16.
18. Кооперативная хроника // Южный кооператор. – 1914. – № 17.
19. Фрометт Б. Война и культурно-общественные задачи кооперации // Вестник кооперации. – 1914. – № 6 – 7.

І.М. Романюк, Б.І. Романюк

ГОСПОДАРЬСКА ДІЯЛЬНІСТЬ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ВСЕУКРАЇНСЬКОГО КООПЕРАТИВНОГО ТОВАРИСТВА „КООПТАХ” У СЕРЕДИНІ 20-х рр. ХХ ст.

Вивчення різних аспектів функціонування системи сільськогосподарської кооперації України в умовах ринкових відносин періоду непу має для

сьогодення, окрім науково-пізнавального, і практичне значення.

До проблем, які, безумовно, ще адекватно не відтворені, належать і чимало сторінок пов'язаних із діяльністю спеціалізованої сільськогосподарської кооперації. Не можна сказати, що ця тема не привертала до себе увагу сучасних дослідників. Вже в нових історичних умовах кінця 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст. і до сьогодення з'явився цілий ряд ґрунтовних праць А. Морозова [1], С. Кульчицького [2], В. Марочка [3], І. Романюка [4], С. Биченка [5], в яких змістовно і об'єктивно розкрито діяльність спеціалізованої системи сільськогосподарської кооперації України досліджуваного періоду. Однак, незважаючи на позитивні тенденції у розвитку новітніх досліджень з діяльності окремих об'єднань спеціалізованої сільськогосподарської кооперації в добу непу, окремі аспекти її діяльності ще залишаються недостатньо з'ясованими.

Автори статті ставлять за мету з'ясувати господарську діяльність спеціалізованого Всеукраїнського сільськогосподарського товариства „Кооптах” у середині 1920-х рр., а також її вплив на підвищення економічної ефективності селянських господарств.

У процесі розвитку української сільськогосподарської кооперації проходили якісні зрушення в її структурі, які були викликані успішною відбудовою сільського господарства України. Універсальні сільськогосподарські товариства в зв'язку з поглибленням розподілу праці в сільському господарстві, з ростом собівартості продукції не задовольняли потреб селянських господарств. В Україні все відчутнішою ставала потреба в розширенні мережі спеціальних сільськогосподарських товариств (тваринницько-молочарських, птахівничих, буряківничих, садово-городніх та інших). Уже з літа 1923 р. розпочалася робота зі створення спеціалізованої кооперативної системи в птахівництві [1,78].

Слід відзначити, що і до утворення центрів спеціалізованої кооперації був значний розвиток спеціалізованих сільськогосподарських товариств, але господарська діяльність їх була дуже обмеженою. Вже на жовтень 1922 р. існувало в Україні 224 спеціалізовані сільськогосподарські товариства, в яких налічувалося 18592 члени [4, 34]. Створення спілок і центрів спеціалізованої сільськогосподарської кооперації значно розширювало господарські можливості спеціалізованих товариств.

Важливе значення у справі розвитку спеціалізованої сільськогосподарської кооперації мало створення у серпні 1924 р. кооперативного об'єднання зі збуту, експлуатації продуктів птахівництва – „Кооптах” [6,166]. Основним завданням Кооптаху була організація кооперативної заготівлі і збуту продуктів у птахівництві. Центр став наступником всіх робіт, пов'язаних з птахівництвом у „Сільського господаря”. Пайовиками центру були 741 споживач та 434 сільськогосподарських товариства [7, 59]. Так, через півтора місяці після створення Кооптаху заготівля й обробка яєць та птиці велася товариствами центру на 28 складах і 22 переробних пунктах. За перше півріччя 1925 р.